

Politički put Franje Novakovića i tragična sudbina njegovih sinova za vrijeme Drugog svjetskog rata

VLADIMIR ŠADEK

U razdoblju između dva svjetska rata Franjo Novaković iz Molvi bio je istaknut političar iz redova HSS-a te je kao takav 1935. godine biran u Narodnu skupštinu u Beogradu. Godine 1938. prelazi na stranu režimskog JRZ-a, što su mu mnogi zamjerali, a već 1939. godine umire od tuberkuloze. Njegovi sinovi, Ivan i Mijo Novaković, ubijeni su od strane ustaša za vrijeme Drugog svjetskog rata. U ovom se radu daje pregled političkog djelovanja Franje Novakovića te se opisuje kasnija sudbina njegovih sinova. Autor pokušava pojasniti u kojoj je mjeri politički put Franje Novakovića imao utjecaja na tragičnu sudbinu njegovih sinova te kakvu su ulogu u tome imali pojedini pripadnici ustaške organizacije, s kojima je povremeno surađivao u razdoblju kada je i sam bio politički proganjan, a prvenstveno Martin Nemeč.

Ključne riječi: Franjo Novaković, Ivan i Mijo Novaković, ustaše, partizani, Martin Nemeč

1. Uvod

Jedna ulica u Molvama nazvana je po braći Novaković, a riječ je o najmanjoj ulici u kojoj su danas nastanjena samo dva domaćinstva. Mnogi ljudi u samom mjestu i okolici, posebno mlađi, ni ne znaju tko su bila braća po kojima je ova ulica dobila ime. Radi se o Miji i Ivanu Novakoviću, mladićima koji su život izgubili u vrijeme Drugog svjetskog rata, žrtvama ustaškog režima. Puno poznatiji od braće bio je njihov otac Franjo Novaković, koji je u razdoblju između dva svjetska rata bio aktivan političar te zastupnik u Narodnoj skupštini u Beogradu. Franjo je preminuo 1939. godine te nije doživio strašnu tragediju koja je zadesila njegovu obitelj, no njegovo političko djelovanje

nedvojbeno je utjecalo i na njegove sinove te ima uzročno-posljedične veze s njihovom sudbinom, što ću u ovom radu pokušati prikazati.

Ivana (Ivu) Novakovića su zajedno s njegovim prijateljem Ivanom (Ivom) Kovačićem 10. studenog 1943. godine u Goli ubile ustaše, za što je neposredno odgovoran Martin Nemeč iz Koprivnice, tada ustaški satnik.¹ Miju Novakovića su 16. ožujka 1944. godine ustaše strijeljale u Koprivnici, u grupi s još devetero zarobljenika, a nakon toga strijeljano je još desetero zarobljenika iz razloga što su ne-

¹ HDA, 01.1561 : SDS RSUP SRH, br. 013.2.67 Presuda Martinu Nemcu na Okružnom narodnom sudu u Bjelovaru 1946. godine; presuda Martinu Nemcu na Vrhovnom sudu u Zagrebu 1947. godine.

poznate osobe iz zasede ranile ustaše Josipa Škeva i Martina Nemca mlađeg, sina spomenutog ustaškog satnika. Ustaše su tada radile odmazde, za svakog ranjenog strijeljali bi desetero zarobljenika.² Dakle, tragična sudbina braće Novaković usko je povezana i s djelovanjem ustaše Martina Nemca starijeg, osobe koja je nakon stvaranja Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine bila imenovana ustaškim povjerenikom za grad i kotar Koprivnicu. Na ovoj funkciji bio je neposredno nadređen i zapovjedniku logora Danica, prvog koncentracijskog logora u vrijeme NDH, kojem je bio osnivač i ključna osoba u njegovu radu. Kasnije je, kao istaknuti ustaški dužnosnik, obnašao i druge funkcije te je u mnogočemu utjecao na događaje u Koprivnici i okolici u vrijeme od 1941. do 1945. godine.³

Prema razgovoru obavljenom s Martom Vitelić (rođ. 1930. godine), koja danas živi u kućanstvu u kojem je Franjo Novaković odrastao te je rodbinski povezana s obitelji, Martin Nemec je dobro poznao Franju Novakovića te je čak i dolazio u njegov dom u Molva. ⁴ Marta Vitelić ovo tvrdi na temelju izjava Mare Novaković, Franjine udovice, koja je kao svjedokinja prisustvovala suđenju Martina Nemca. Mara Novaković je dala iskaz i kod UDBE u Bjelovaru te je svjedočila protiv Nemca, što mu je i dano do znanja prilikom ispitivanja nakon uhićenja 1946. godine.⁵ Mara No-

vaković se prilikom suđenja i uživo suočila s Nemcom te ga je upitala poznajeli je. Nemec je istaknuo kako ne zna tko je, na što mu je ona kazala kako je se ne sjeća, a toliko se puta kod njih doma najeo i napio.⁶

Slijedom ove izjave možemo pretpostaviti kako su Nemec i Franjo Novaković surađivali do 1933. godine, kad su obojica bili javno označeni kao protudržavni elementi. Njihova suradnja nakon toga nikako nije bila moguća jer je Nemec početkom 1933. godine, kao član HSP-a i vatreni pristaša ustaške organizacije, zajedno s još dvojicom suradnika, prebjegao u Mađarsku i pridružio se ustaškim emigrantima u logoru Janka-puszta.⁷ U vrijeme diktature kralja Aleksandra bio je kao protivnik beogradskog režima često zatvaran pa mu se odlazak u emigraciju činio kao jedini logičan izbor. Nemec je nakon nekoliko mjeseci boravka u Mađarskoj otišao u Italiju gdje je ostao do kraha Kraljevine Jugoslavije i stvaranja NDH kad se s ostalim ustašama vratio u Hrvatsku.⁸

2. Političko djelovanje Franje Novakovića

Franjo Novaković je 1920-ih godina bio vrlo aktivan u Hrvatskoj seljačkoj stranci, prvo na području Općine Molve, a kasnije i šire. Nakon što je stranku napustio Tomo Jalžabetić iz Đurđevca nametnuo se kao najznačajniji stranački organizator u Kotaru Đurđevac i postao predsjednikom kotarskog HSS-a.⁹ U predizbornoj kampanji uoči izbora za Oblasnu skupštinu Osječke oblasti krajem 1926. i početkom 1927. godine održao je 30 pouzdanih sastanaka diljem kotara. Na izborima u Kotaru Đurđevac HSS je osvojio svih pet mandata, a Novaković postaje glavnim tajnikom Oblasne

2 HORVATIĆ, Franjo: *Ustaški zločini i teror u Koprivnici i okolici 1944. i 1945. godine.* // Podravski zbornik 6 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1980., 37-41.

3 HDA, o1.1561 : SDS RSUP SRH, br. o13.2.67 Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca u prostorima UDBE u Zagrebu i Bjelovaru 1946. godine

4 Izjava VITELIĆ, Marte iz Molvi, Marijanska 99 (17. 6. 2013.). Mara Novogradec (baka Marte Vitelić) i Franjo Novaković bili su sestra i brat. Njihove obitelji bile su vrlo blisko povezane te je Marta Vitelić godinama prisustvovala razgovorima unutar obitelji koji su vezani Franju Novakovića i njegove sinove. Posebno se seća onoga što je pričala Franjina udovica Mara Novaković u vrijeme suđenja Martinu Nemcu. Za potrebe pisanja ovog članka razgovarao sam s Martom Vitelić o njenim saznanjima o sudbini Mije i Ive Novakovića i njihova oca.

5 HDA, SDS RSUP SRH, o13.2.67 Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca 1946. u prostorijama UDBE u Bjelovaru.

6 Izjava VITELIĆ, Marte.

7 Zajedno s njim prebjegli su poznati pripadnici ustaške organizacije iz Podravine Mijo Bzik i Mijo Kralj. Više o tome u ŠADEK, Vladimir: *Ustaše i Janka-puszta.* Molve, 2012., 47-53.

8 HDA, SDS RSUP SRH, o13.2.67 Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca 1946. godine u prostorijama UDBE u Zagrebu.

9 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Trnoviti životni put đurđevačkoga političara Tome Jalžabetića.* // Đurđevečki zbornik (urednik Velimir Piškorec), Đurđevac, 1996., 247-268.

Sl. 1. Obitelj Novaković 1930-ih. Franjo Novaković sjedi s unukom u krilu, Ivan (Ivo) Novaković stoji prvi zdesna, Mijo Novaković stoji u sredini (vl. obitelj Tot, Molve).

skupštine u Osijeku.¹⁰ Nakon što je 6. siječnja 1929. godine proglašena diktatura, Novaković se našao na crnoj listi režima. Novaković je bio uhićen već nakon objave Oktroiranog ustava 1931. godine zbog jednog pisma s popisom seljaka iz Općine Molve koji su potpisali podršku Vladku Mačeku. Kotarsko načelstvo je tad u svom izvješću navelo kako su protiv Novakovića provedene vrlo stroge mjere. Iako je bio pušten na slobodu, vrlo vjerojatno mu nije bilo jednostavno živjeti kao čovjeku koji je označen kao protivnik državnog poretka.¹¹

Među kotarskim pristalicama diktature prikazivan je kao jedan od glavnih nezadovoljnika prema postojećem režimu i poretku. Zajedno s Novakovićem u tu su skupinu, nakon atentata na kralja u Marseilleu 1934. godine, spadali HSS-ovci Vladimir Sabolić (kasnije njegov rival u stranci te visoki ustaški dužnosnik i veliki župan Župe Bilogora), Marko Matkov i Valent Hodalić. Za Franju Novakovića se u izvješću kotarskog načelnika tada kaže kako je u vrijeme diktature kažnjavan zbog vršenja separatističke propagande te je bio predan Upravi policije u Zagrebu zbog rada ilegalne ustaške organizacije u susjednom ko-

privničkom kotaru.¹² Suradnici ustaške emigracije u Mađarskoj, koji su većinom živjeli u pograničnom području, bili su pohapšeni nakon što se ustaša iz Janka-puszte Stjepan Petrović, u ožujku 1934. godine, predao jugoslavenskim vlastima i odao policiji sve koji su bili povezani s ustašama. Kasnije je ovim pojedincima suđeno na procesima u Beogradu i Bjelovaru.¹³ I drugi za koje se sumnjalo da bi mogli imati veze s ustašama u Mađarskoj bili su uhapšeni. Novaković je tada, zajedno s još četvoricom iz Molvi i Šemovaca, proveo tri tjedna u pritvoru te je nakon toga, zbog pomanjkanja dokaza pušten, no stavljen je pod redarstvenu kontrolu uz ograničenu slobodu kretanja.¹⁴

Zbog svog rada u stranci i djelovanja u vrijeme diktature, Novakoviću je snažno porastao ugled pa je, nakon što su raspisani parlamentarni izbori 1935. godine, unatoč kandidaturi Vladimira Sabolića i Marka Matkova koji su bili ljuti protivnici, istaknut kao

10 ŠADEK, Vladimir: *Političke stranke u Podravini*. Koprivnica, 2009., 80-83.

11 Isto, 128-130.

12 HDA, XXI, br. 3669, 1934.

13 ŠADEK, Vladimir: *Ustaše...*, 91-102.

14 HDA, XXI, br. 3477, 1934.

kandidat Udružene opozicije za Kotar Đurđevac. Na izborima je njegova lista osvojila 93% glasova te je zastupnički mandat premoćno osvojen, no zbog odluke HSS-a da se u Narodnu skupštinu ne ide, svoj mandat tada nije konzumirao.¹⁵ Nakon toga Novaković i dalje aktivno djeluje i obilazi Podravinu te se žestoko bori protiv režimskog nasilja. Jedan srpski graničar je pred Uskrs 1936. godine ubio seljaka Martina Crnjakovića iz Jelačićeva (današnjeg Ferdinandovca) što je izazvalo ogromno ogorčenje naroda. Crnjakovićev sprovod se pretvorio u otvoren protest protiv režima te mu je prisustvovalo oko 3000 ljudi. Novaković na sprovodu drži govor u kojem se žestoko obrusio na postupke oružnika te pozvao narod da se brani protiv nasilja. Ljudi su ga prekidali povcima protiv kralja, diktature i vojske, a Novaković si je ovim istupom priskrbio prijavu na Državnom sudu za zaštitu države u Beogradu.¹⁶ HSS je nedugo nakon toga organizirao komemoraciju hrvatskim velikanima Matiji Gupcu, Anti Starčeviću i Antunu Radiću, kojoj se pridružilo 5000 Podravaca. Novaković i ovdje drži govor u kojem je govorio o Matiji Gupcu i njegovoj pogibiji zbog izdajica.¹⁷ U kolovozu 1936. godine pak, zajedno s Mihovilom Pavlekom Miškinom, Franjom Gažijem i Tomom Jančikovićem, drži govor pred 6000 okupljenih u Hlebinama.¹⁸

Narednih mjeseci Novaković se pomalo počeo udaljavati od svojih stranačkih suradnika. Krajem 1937. godine, zajedno s brojnim političarima iz režimske Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), prisustvovao je otvorenju nove željezničke pruge Koprivnica - Varaždin, kao jedini oporbeni političar iz Podravine.¹⁹ Već u veljači 1938. godine on je na opće iznenađenje javnosti otišao u Beograd i sudjelovao u radu Narodne skupštine. Tada napušta HSS i pridružuje se JRZ-u. Potez je to koji su Podravci dočekali vrlo negativno i koji je naišao na osudu javnosti, potez

koji mu mnogi nisu oprostili. HSS-ovi čelnici su ga kritizirali na skupu u Đurđevcu u veljači 1938. godine pred 500 ljudi, a ubrzo je organiziran i veliki skup u Molvama na kojem ga se napalo pred njegovim sumještanima. Na skupu u Molvama okupilo se 1200 ljudi, a najvažniji govornici bili su kasniji ustaški dužnosnici Vladimir Sabolić i Janko Tortić.²⁰ Franjo Novaković je istaknut kao kandidat režimskog JRZ-a za Kotar Đurđevac na parlamentarnim izborima u prosincu 1938. godine. Doživio je pravi debakl dobivši tek 1,5% od 14 229 važećih glasova, a njegov protukandidat HSS-ov Tomo Vojković 98,5%.²¹

Godine 1939., nekoliko mjeseci nakon izbora, Franjo Novaković je preminuo. Izgubio je bitku s tuberkulozom, od koje tada nije bilo lijeka, u dobi od 47 godina. Vjerojatno je i bolest utjecala na njegovu odluku da konzumira svoj zastupnički mandat, ali i slabo imovinsko stanje te stalni progoni kojima je od strane režima bio izložen. Sudjelovanjem u radu Narodne skupštine dobio je i značajna novčana sredstva, koja su mu bila vrlo potrebna, između ostalog i zato što mu se sin Mijo školovao u Skopju. Stariji sin Ivo trebao je ostati na domaćinstvu, dok mu se kćerka Bara ranije udala.²²

3. Sudbina Ivana Novakovića i Ivana Kovačića

Nakon travanjskog rata 1941. godine Kraljevina Jugoslavija je prestala postojati te je 10. travnja proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Martin Nemeč, zajedno s ostalim ustaškim emigrantima, nakon toga se vraća iz Italije i postaje povjerenikom za grad i kotar Koprivnicu. Ovu ulogu za područje Kotara Đurđevac dobiva bivši HSS-ovac Vladimir Sabolić. Obojica nisu dugo ostali na svojim funkcijama, Nemeč je zbog teške prometne nesreće 1. lipnja 1941. godine otišao na liječenje, dok je Sabolić u srpnju imenovan velikim županom Župe Posavje, a od prosinca 1942. godine do travnja 1944. godine obnašao je dužnost župana Velike župe Bilogora sa sjedištem u Bjelovaru, u koju su teritorijalno spadali i podravski

15 VELAGIĆ, Savo: *Izbori između dva svjetska rata.* // Podravski zbornik 26/27 (urednik Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2001., 117-130.

16 HDA, XXI, br. 4833, 1936.

17 Isto, br. 4834, 1936.

18 Podravske novine VII, 33 (1936.).

19 Podravske novine VII, 51 (1937.).

20 HDA, XXI, br. 4886 i 5169.

21 ŠADEK, Vladimir: *Političke stranke...*, 181.

22 Izjava VITELIĆ, Marte.

kotari Đurđevac i Koprivnica.²³ Nemeć je nakon rehabilitacije premješten u Sarajevo za zapovjednika odjavnog skladišta pa je obavljao ustaške dužnosti u Zagrebu i u veljači 1943. godine postaje zapovjednikom posadnog zaptvora Nova Ves u Zagrebu.²⁴

Nakon kapitulacije Italije, vojne snage NDH i Njemačke premještanu su na teritorij pod dotadašnjom kontrolom talijanske vojske. To su iskoristili partizani i zauzeli velik dio teritorija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a u noći između 6. i 7. studenoga krenuli su u napad na Koprivnicu. Grad je osvojen 8. studenoga, a u njemu se tada nalazio i Martin Nemeć pa se i on zajedno s ostalim postrojbama NDH povlačio iz Koprivnice prema Đurđevcu i Prekodravlju.²⁵ Nemeć je u Koprivnicu stigao dan prije blagdana Sesveta te se zbog ofenzive partizana nije mogao vratiti na dužnost u Zagreb. Tijekom napada partizana na grad ranjen mu je sin Vinko pa njegovo povlaćenje do Prekodravlja zasigurno nije prošlo u optimističnom raspoloženju. Nakon što su partizani zauzeli Koprivnicu, Vinko Nemeć je bio uhićen, a tijekom noći i ubijen.²⁶ Iz Đurđevca prema Goli, Martin Nemeć se povlačio u grupi šestoro osoba među kojima je bio i ustaša Josip Prvčić, zvan Brico. Na putu su sreli Ivana Kovačića i Ivana Novakovića koji su također išli prema Prekodravlju. Nemeć je u svom iskazu kod UDBA-e tvrdio kako Kovačića nije poznavao, a da je Novakovića upoznao u kolozvoju 1943. godine kad je došao u Novu Ves u posjet jednom zarobljeniku iz Peteranca.²⁷

Ivo Novaković bio je pripadnik Domobranske radne postrojbe (DORA puk) te se nakon kraćeg dopusta za Sesvete uputio u Repaš gdje su se izvodile radne akcije. Kovačić se pak u Prekodravlje uputio kolima kako bi dovezao drvo za ogrjev pa se Novaković vozio s njim. Putem su sreli Nemca i njegovu grupu pa su

ih pozvali na kola i zajedno se uputili prema prijelazu preko rijeke Drave. Nakon što su brodom prešli rijeku, Nemeć je dao uhititi Kovačića i Novakovića koji su nakon toga isprebijani i ubijeni u Goli.²⁸

U presudi Okružnog narodnog suda u Bjelovaru od 14. prosinca 1946. godine Martin Nemeć je proglašen krivim po više točaka optužnice, a u šestoj točki je proglašen krivim zbog ubojstva Ivana Novakovića i Ivana Kovačića.²⁹ Nemeć je prema toj točki kriv što je „10. XI. 1943. god. kada se je nakon oslobodjenja Koprivnice po NOV-i sa neprijateljskom vojskom povlačio prema Dravi, uhvatio u šumi kod Repaša Novaković Ivana i Kovačić Ivana, obojicu iz Molve, koji su upravo dan prije pristupili NOP-u, pa je iste sa svojim ustašama strahovito ispremlatio i zlostavio, a nakon što ih je istoga toga dana u Goli 'preslušavao' dao ih je kratko vrijeme nakon toga svojim ustašama ubiti i zakopati u općinskom povrtnjaku u dubini od 20 cm...“³⁰

Tijekom ispitivanja kod UDBA-e u Bjelovaru 1946. godine Nemeć je izjavio kako Novaković njega navodno nije prepoznao jer je bio u civilu.³¹ Naveo je kako je Novaković prevario majku vojnika zatvorenog u Novoj Vesi jer joj je obećao da će za novčanu naknadu njenog sina izbaviti iz zaptvora. Nemeć je zato podignuo prijavu protiv Novakovića pa je ovaj pobjegao iz svoje jedinice, a kazao je kako je i Kovačić bio bjegunac pa su se obojica upisali u DORA puk. Prema Nemčevom svjedočenju, to je obojici dano do znanja pa su tijekom vožnje kroz Repaš uhićeni i odvezeni u Golu. Tamo su predani vojsci (koja se povukla iz Koprivnice) i oružnicima, a Nemeć je otputovao prema Zagrebu gdje je kasnije čuo da su Novaković i Kovačić ubijeni. Naravno, ova Nemčeva izjava puna je propusta, što su mu predbacili i ispitiivači UDBA-e koji su naveli niz protuargumena i svjedoka koji su tvrdili potpuno drugačije negoli Nemeć. Svjedok Ivan Pongrac vodio je zapisnik prilikom saslušavanja Novakovića

23 ŠADEK, Vladimir: *Političke stranke...*, 117.

24 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme zločina*. Zagreb - Slavonski Brod, 2007., 307.

25 Isto, 110-116, 307.

26 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme...*, 119.

27 HDA, SDS RSUP SRH, 013.2.67 Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca 1946. u prostorijama UDBE u Bjelovaru.

28 Izjava VITELIĆ, Marte.

29 HDA, SDS RSUP SRH, 013.2.67 Presuda Martinu Nemcu na Okružnom narodnom sudu u Bjelovaru 1946. godine.

30 Isto.

31 Isto. Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca 1946. godine u prostorijama UDBA-e u Bjelovaru.

i Kovačića u općinskoj zgradi u Goli. On je kazao kako su obojica u Golu došli već isprebijani te kako je Nemeć imao glavnu riječ kod ispitivanja. Nemeć je mladiće teretio da su partizani te ih je nakon prelaska rijeke provocirao da razoružaju stražu na skeli u Repašu, na što je jedan navodno pristao. Kad se za Novakovića i Kovačića zauzeo jedan časnik iz DORA puka, Nemeć se derao na njega rekavši mu kako nema zašto štiti bandu te kako svaki pripadnik partizanske organizacije treba poginuti. Nakon što su mladići dovedeni u općinsku zgradu, Nemeć je naredio da se civili i oružnici maknu iz dvorišta općine, nakon čega se čula pucnjava pa su Ivo Novaković i Ivo Kovačić zakopani u bilježnikovom vrtu. Slične izjave dali su tadašnji golski načelnik Djuro Grotić, Matija Poštai i Novakovićeve majka Mara.³²

U obrazloženju presude Nemeću stoje i podatci kako se Novakovića i Kovačića na putu do Gole cijelo vrijeme zlostavljalo, Nemeć je vodio cijelo ispitivanje u općinskoj zgradi te je prilikom preslušavanja pio rakiju i vikao na obojicu. Kasnije nije dozvolio ni da ih se zakopa na groblju. Mara Novaković je tijekom postupka protiv Nemeća 1946. godine dala izjavu o tome kako je izgledalo tijelo njenog sina nakon što su ga izvadili iz bilježnikovog vrta te su ga sahranili na groblju u Molvama. „*Ruke su mu bile slomljene, zubi izbijeni, oči iskopane i po cijelom tijelu pretučene.*“³³ U sličnom stanju bilo je i Kovačićovo tijelo.

Ivan Novaković i Ivan Kovačić imali su 26 godina kad su ubijeni.³⁴ U podatcima župnih ureda o osobama koje su umrle nasilnom smrću u vrijeme rata navodi se kako je Ivan Novaković ubijen u Goli jer mu je brat bio partizan, što vjerojatno nije točno jer mu to Nemeć kod ispitivanja nije predbacivao.³⁵ Ivan Novaković bio je oženjen i imao je kćer koja je u trenutku njegove smrti imala svega devet mjeseci.

32 Isto.

33 HDA, SDS RSUP SRH, 013.2.67 Presuda Martinu Nemeću na Okružnom narodnom sudu u Bjelovaru 1946. godine.

34 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme...*, 410. Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njegovih pomagača za Hrvatsku. Popis žrtava lišenih života za vrijeme okupacije.

35 Isto, 441. Izvještaji rimokatoličkih župnih ureda.

Nemećeve optužbe kako je Novaković, a s njime i Kovačić, pristupio partizanima najvjerojatnije su bile lažne. Njih su kao takve prihvatili i kasniji istražni organi pa se tako u presudi protiv Nemeća govori kako su pristupili partizanima samo dan prije nego su ubijeni. Da je bilo tako, sasvim sigurno ne bi nakon partizanske ofenzive išli u Prekodravlje koje su ustaše držale. Stoga je vjerojatno istina ono što je govorila Mara Novaković; kako joj je Nemeć dao ubiti sina iz osvete prema Franji Novakoviću i njegovom prelasku na stranu beogradskog režima 1938. godine.³⁶ Kovačićeva krivnja je očito bila u tome što se zatekao na krivome mjestu u krivo vrijeme.

4. Zarobljavanje i strijeljanje Mije Novakovića

Ivanov mlađi brat, Mijo Novaković bio je pripadnik Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), no teško je utvrditi kad mu se pridružio. Kako je imao zdravstvenih problema s išijasom te se kretao uz pomoć štapa, pretpostavljam kako se to dogodilo nakon što su partizani zauzeli Podravinu i kad je doznao što mu se dogodilo s bratom.³⁷ Zbog problema s kretanjem nije mogao biti pripadnik neke od partizanskih vojnih postrojbi, koje su bile stalno u pokretu. Prema izvještaju Kotarskog komiteta iz Đurđevca od 9. ožujka 1944. godine Mijo Novaković radio je pri kotarskom Narodnooslobodilačkom odboru u Ferdinandovcu.³⁸

U snažnoj ofenzivi ustaše su početkom veljače 1944. godine ponovo zauzele Podravinu te su 9. veljače pod kontrolom imale i Koprivnicu. U Koprivnici se tada smjestila ustaška „Crna legija“ na čelu s dopukovnikom Rafaelom Bobanom te je za stanovništvo Podravine nastupilo izuzetno teško razdoblje. Uslijed ustaške odmazde ubijeni su i zatvoreni mnogi Podravci za koje se sumnjalo da su

36 Izjava VITELIĆ, Marte.

37 Isto.

38 *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. - 1945.*, Knjiga VIII (1. siječanj - 15. ožujak 1944.). Zagreb, 1988., Dokument 145. Izvještaj kotarskog komiteta KPH Đurđevac okružnom komitetu KPH Bjelovar 9. ožujka 1944. godine, 897-898.

suradivali s partizanima.³⁹ Ustaška milicija ili Bijela garda iz Repaša provalila je 20. veljače 1944. godine u Molve i tamo zarobila sedam partizana, dok su trojica ubijena u pucnjava.⁴⁰ Marta Vitelić sjeća se tog događaja jer je pucnjava počela u nedjeljno jutro kad je s poznanicom krenula na Svetu misu. Pred crkvu je došao jedan ustaški vojnik i kazao im da odu kući jer mise neće biti pa su one trčeci otišle kućama dok se u pozadini čulo puškaranje. Mijo Novaković se tada zatekao u istoj ulici pa se krenuo sakriti u jedno dvorište, međutim, bjelogardisti su ga vidjeli i zarobili.⁴¹ Svi zarobljenici su odvedeni u Prekodravlje pa zatim preko Mađarske u Koprivnicu.⁴²

Nakon osvajanja Koprivnice ustaše su u zgradi bivše kotarske oblasti osnovale zatvor, koji je ubrzo bio napunjen, a uvjeti u njemu bili su vrlo loši. U ovaj zatvor smješteni su svi zarobljenici, a zasigurno i zarobljeni partizani iz Molvi. Kad je 20. veljače ubijen ustaški tabornik iz Koprivničkih Brega ustaše su za odmazdu strijeljali 10 partizana zatočenih u koprivničkom zatvoru. Dopukovnik Boban je ovo javno obznanio stanovništvu putem oglasa u kojem je naveo kako će sljedeći put za takav čin dati strijeljati 50 partizana zarobljenih prilikom borbi ili komunista. Nakon što je 29. veljače napadnut i ranjen ustaški nadporučnik Josip Škev, Boban je odredio da se zbog toga strijelja još 10 partizana. Isto je određeno i zbog ranjavanja Martina Nemca mlađeg 5. ožujka. Strijeljanje ovih 20 zarobljenika dogodilo se 16. ožujka u 15 sati kod pravoslavnog groblja u Koprivnici.⁴³ Tada je strijeljan i

Sl.2. Nadgrobni spomenik braće Novaković i Ivana (Ive) Kovačića na mjesnom groblju u Molvama (snimio: V. Šadek, 17. 6. 2013.).

Mijo Novaković, koji je tada bio star 25 godina, a s njim još i četiri mladića uhićena u Molvama 20. veljače (Đuro Žufika star 16 godina, Martin Mraz star 18 godina, Mato Popec star 15 godina i Ivan Rumeck star 14 godina).⁴⁴

Marta Vitelić navela je kako se u obitelji pričalo da su zarobljenici na strijeljanje bili odvezeni vezani žicom, a egzekucija se izvršila nad iskopanom grabom. Ustaše su posebno pratili gdje se nalazi Novaković jer pričalo se kasnije kako se nakon strijeljanja njegovo tijelo nalazilo ispod svih ubijenih.⁴⁵ Prema svjedočanstvu predsjednika Gradske komisije za utvrđivanje ratnih zločina Branku Švarcu, ljudi koji su trebali biti odvedeni na stratište bili su imenom i prezimenom prozvani, što znači da se planiralo koga se treba strijeljati. Isti je naveo kako su u inspekciju logora dolazili Martin Nemeć i njegov sin Martin, prilikom čega

39 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme...*, 145-154.

40 *Grada...*, Knjiga VIII, Dokument 145. Izvještaj kotarskog komiteta KPH Đurđevac okružnom komitetu KPH Bjelovar 9. ožujka 1944. godine, 897-898. Datum ovog događaja nije naveden u dokumentu, međutim prema izjavi Marte Vitelić, tom prigodom partizan Josip Vranar počinio je samoubojstvo bombom kako ne bi pao u ruke ustašama, a u izvještaju Izvještaji rimokatoličkih župnih ureda navodi se kako je Vranar ubijen u borbi 20. veljače 1944. godine. DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme...*, 441.

41 Izjava VITELIĆ, Marte.

42 *Grada...*, Knjiga VIII, Dokument 145. Izvještaj kotarskog komiteta KPH Đurđevac okružnom komitetu KPH Bjelovar 9. ožujka 1944. godine, 897-898.

43 HORVATIĆ, Franjo: *Ustaški zločini...*, 37-41.

44 DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme...*, 430. Gradska komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača Koprivnica - popis žrtava.

45 Izjava VITELIĆ, Marte.

su pojedini zarobljenici bili pretučeni. Njihov dolazak u zatvor Novakoviću zasigurno nije išao u prilog. Švarc je izjavio da je kad je zatvor bio prepun, trebalo napraviti mjesta za nove zatvorenike pa i na egzekucije od 16. ožujka treba gledati u tom kontekstu. Da se radilo o stvarnoj odmazdi, ne bi se čekalo više od dva tjedna, koliko je prošlo od ranjavanja ustaše Škeva do strijeljanja zatvorenika.⁴⁶

5. Zaključak

Političko djelovanje Franje Novakovića nedvojbeno je utjecalo na sudbinu njegove obitelji za vrijeme Drugog svjetskog rata. Od aktivnog i dosljednog HSS-ovca koji je prošao velikosrpskom režimu i bio česta meta režimskih progona, zbog čega je bio naširoko cijenjen te biran u beogradsku Narodnu skupštinu, kraj njegovog životnog puta obilježio je oportunitizam i prelazak na stranu režima što su mu mnogi jako zamjerali. Svjestan da boluje od neizlječive bolesti vjerojatno je na taj način odlučio pomoći svojoj obitelji koja je godinama patila zbog njegove izloženosti i stalnog djelovanja kontra politike beogradskih vlastodržaca. Novaković nije mislio kako će to u budućnosti njegovu obitelj staviti u još nepovoljniji položaj spram novog režima, koji je vlast preuzeo dvije godine nakon njegove smrti jer se u suprotnom sigurno ne bi odlučio na prelazak u JRZ.

Dio ustaša koji su nakon 10. travnja 1941. godine vodili glavnu riječ u svemu što se u Podravini zbivalo, bili su ljudi koje je beogradski režim proganjao zajedno s Novakovićem i s kojima je bio povezan. Oni mu prelazak na stranu tog istog režima nisu oprostili. Ustaše su takvo ponašanje tumačile kao izdaju, a kazna za izdaju, prema Ustavu ustaša, je smrt. Da je Franjo Novaković kojim slučajem poživio, vjerojatno bi ga zadesila sudbina drugih političara koji su podržali beogradski režim. Raniji režimski zastupnici s područja Podravine, Adam Marini i Vladimir Malančec bili su već 1941. godine zatvoreni u logor Danica (prvi nije preživio boravak u ustaškim logorima, dok se drugi jedva izvukao).

Ustaški veteran Martin Nemeć bio je poznat po vrlo okrutnom postupanju prema ne-

istomišljenicima u vrijeme Drugog svjetskog rata. Nakon partizanskog zauzimanja Koprivnice izgubio je sina te je najodgovorniji za mučenje i ubojstvo Ivana Novakovića i Ivana Kovačića. Postavlja se pitanje bi li Nemeć dao ubiti njih dvojicu da nije znao čiji je sin Ivan Novaković? Radi se o dva mladića koji su krenuli u Prekodravlje unatoč tome što su znali tko drži to područje jer bili su pripadnici radne bojne. Da su zbilja bili krivi za sve što ih je Nemeć optuživao, bili išli u Repaš samo dva ili tri dana nakon partizanske ofenzive i osvajanja Koprivnice? Zasigurno ne bijer se znalo koliko u tim teškim vremenima vrijedi ljudski život i koliko je malo potrebno da se ostane bez njega.

Nakon što su ustaše u veljači 1944. godine ponovo osvojile Podravinu kreću odmazde nad suradnicima partizana i zarobljenicima. Partizanska vojska je nakon osvajanja Koprivnice i Podravine počinila mnoga ubojstva i osvećivala se ustašama pa su ustaške odmazde tijekom 1944. godine bile još okrutnije. Koprivnički zatvor bio je prepun, mnogi su izvršili pred streljačkim vodom ili na vješanju. U veljači 1944. godine zarobljen je i Mijo Novaković koji je radio kao činovnik u NOO-u u Ferdinandovcu. Tragična sudbina snašla je i njega jer je bio određen za strijeljanje, zajedno s još devetero zarobljenika zbog ranjavanja ustaše. To što se kretao uz pomoć štapa nije mu pomoglo iako su za strijeljanje prema obavijesti dopukovnika Rafaela Bobana bili određeni oni koje se zarobilo u borbi. Mijo Novaković nije zarobljen s puškom u ruci, ali je svejedno strijeljan. Činjenica da je sin Franje Novakovića zasigurno mu tom prilikom nije išla u prilog, kao ni činjenica da je Martin Nemeć povremeno dolazio u inspekciju koprivničkog zatvora kad je boravio u njemu.

Tijela dvojice braće su nakon smirivanja ratnih operacija premještena na mjesno groblje u Molvama i sahranjena na dostojanstven način, u zajedničku grobnicu s tijelom Ivana Kovačića. Nedaleko od njih, ranije je sahranjen i njihov otac Franjo. Tako je u samo pet godina, od 1939. do 1944. godine, ova obitelj ostala bez svih muških članova. Martin Nemeć je zbog ratnih zločina koje je počinio osuđen na kaznu smrti vješanjem, a presudu mu je potvrdio i Vrhovni sud u Zagrebu 1947. godine. Kazna je izvršena u krugu bivšeg koncentracij-

skog logora Danica kojeg je uspostavio, a jedna od točaka presude odnosila se i na krivnju za ubojstvo Ivana Novakovića i Ivana Kovačića u Goli.

Summary

Political path of Franjo Novaković and the tragic destiny of his sons during the Second World War

In the period between two world wars Franjo Novaković from Molve was a prominent politician from the ranks of the Croatian Peasant Party and as such was in 1935 elected to the National Parliament in Beograd. In 1938 he switched his loyalty to the regime party Yugoslav Radical Union for what he was resented by many, but soon, in 1939, he died of tuberculosis. His two sons Ivan and Mijo Novaković were killed by Ustasha during the Second World War. This paper provides an overview of the political actions of Franjo Novaković and describes the later faith of his sons. The author is trying to explain the extent to which the political path of Franjo Novaković influenced the tragic destiny of his sons and the role some of the members of the Ustasha organization, who he occasionally worked with during the period he himself was politically persecuted, shared in that, especially Martin Nemec.

Literatura

- DESPOT, Zvonimir: *Vrijeme zločina*. Zagreb - Slavonski Brod, 2007.
- *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. - 1945.*, Knjiga VIII (1. siječanj - 15. ožujak 1944.). Zagreb, 1988.
- HORVATIĆ, Franjo: *Ustaški zločini i teror u Koprivnici i okolici 1944. i 1945. godine*. // Podravske zbornik 6 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1980., 37-41.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Trnoviti životni put đurđevačkoga političara Tome Jalžabetića*. // Đurđevčki zbornik (urednik Velimir Piškorec), Đurđevac, 1996., 247-268.
- ŠADEK, Vladimir: *Političke stranke u Podravini*. Koprivnica, 2009.
- ŠADEK, Vladimir: *Ustaše i Janka-puszta*. Molve, 2012.
- VELAGIĆ, Savo: *Izbori između dva svjetska rata*. // Podravske zbornik 26/27 (urednik Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2001., 117-130.

Izvori

- Hrvatski državni arhiv - HDA, 01.1561 : Fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945. - 1987. (SDS RSUP SRH), br. 013.2.67 Presuda Martinu Nemcu na Okružnom narodnom sudu u Bjelovaru 1946. godine; Presuda Martinu Nemcu na Vrhovnom sudu u Zagrebu 1947. godine; Zapisnik sa saslušanja Martina Nemca u prostoru UDBA-e u Zagrebu i Bjelovaru 1946. godine.
- HDA, Fond XXI Politička situacija i izbori
- Podravske novine 7 (1936.), 8 (1937.)

Kazivači

- VITELIĆ, Marta (1930.): Marijanska 99, Molve (17. 6. 2013.).